

**Мовні засоби створення образу людини з порушеннями інтелекту
в романі Д. Кіза «Квіти для Елджернона» (D. Keyes «Flowers for Algernon»)**

Ольга Каневська

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології;
Криворізький державний педагогічний університет;
(пр. Університетський, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна);
e-mail: o.b.kanevska@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1703-7929>

Ірина Клименко

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології;
Криворізький державний педагогічний університет;
(пр. Університетський, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна);
e-mail: imklimen@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5557-0412>

Відтворення в тексті художнього твору мовленнєвого портрету персонажа — складне мистецьке завдання, особливо це стосується героїв, які мають ті чи ті інтелектуальні порушення та мовленнєві розлади, тобто страждають на афазію. Письменнику необхідно детально та достовірно описати певні прояви афатичних синдромів у персонажа, врахувати як мовні порушення, так і психопатологічні вияви, що суттєво впливають на структуру та зміст тексту.

У статті визначено та схарактеризовано особливості застосування мовних засобів у створенні образу персонажа з порушеннями інтелекту в романі Д. Кіза «Квіти для Елджернона» (D. Keyes «Flowers for Algernon»).

У досліджуваному романі показано еволюцію особистості людини: у результаті наукового експерименту (хірургічної операції) пацієнт із низьким рівнем інтелектуального розвитку перетворюється практично на генія. Але утручання в мозок персонажа дає лише тимчасове поліпшення - швидкий прогрес змінюється деградацією.

Зміни в інтелектуальному розвитку Чарлі Гордона показано через його мовленнєвий портрет — важливіший засіб розкриття образу персонажа та його внутрішнього світу. Зображення образу персонажа в творі літератури передбачає наділення його мовленням відповідно до всіх чинників, які впливають на перебіг мовлення, його якісну та кількісну характеристику (особистісні, психічні, психологічні, вікові, соціальні, національні, регіональні).

Аналіз тексту роману Д. Кіза показав, що письменник змальовує персонаж у динаміці, що знаходить своє відбиття і в його мовленнєвому портреті. Шлях Чарлі Гордона від людини з порушенням інтелекту до інтелектуального генія та в зворотному порядку показано у його звітах-записах, у яких послідовно відтворено всі події, які з ним відбулися, описано людей, з яким йому довелося спілкуватися, тобто його світобачення та світовідчуття.

Було виявлено, що для створення образу персонажа з порушеннями інтелекту Д. Кіз обрав лише декілька мовних засобів (графон, капіталізація, лексичні повтори), за допомогою яких і було відтворено мовлення людини з дисграфією, а для зображення Чарлі-інтелектуала було використано більш широкий їх набір. Навмисний добір мовних засобів допоміг створити контрастні образи: Чарлі як людина з порушеннями інтелекту та Чарлі як людина з високим IQ.

Контрастні мовленнєві портрети персонажа мають особливу виразність, адресність та допомагають Д. Кізу створити об'ємний, багатогранний образ головного героя.

Ключові слова: мовленнєвий портрет, мовні засоби, образ персонажу, образ людини з порушенням інтелекту, Д. Кіз, роман «Квіти для Елджернона».

Мова художньої літератури є найбільш повним вираженням літературної мови та в багатьох випадках виходить за її межі у мову національну, загальнонародну. Мову художньої літератури складає все багатство національної мови: усі пласти лексичні в усьому розмаїтті її семантики, експресивних і функціонально-стилістичних відтінків, усі граматичні конструкції, функціонально-стилістичні ресурси та ін.

Внесок О. Потебні у становлення та розвиток філологічної науки загалом і мови художньої літератури зокрема беззаперечний.

О. Потебня писав: «Ми можемо бачити поезію в будь-якому словесному творі, де визначеність образу породжує мінливість значення, тобто *настрій* за декількома рисами образу та за їх посередництва *бачити* багато того, що вони не містять, де навіть без наміру автора або всупереч йому з'являється іносказання» [4, с. 156].

Учений запропонував таке узагальнене визначення твору літератури, яке є актуальним і сьогодні: «...художній твір є синтез трьох моментів (зовнішньої форми, внутрішньої форми і змісту), результат підсвідомої творчості, засіб розвитку думки і самосвідомості» [4, с. 35].

Думки О. Потєбні про зовнішню та внутрішню форму слова («У слові ми розрізняємо: зовнішню форму, тобто членоподільний звук, зміст, що об'єктивується за допомогою звука, і внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражається зміст» [4, с. 22]), стосуються, на переконання самого вченого, будь-якого семантично цілого словесного утворення – словосполучення, висловлювання, тексту. Отже, слово в художньому тексті стає образом, а також засобом для створення інших, більш складних за структурою образів – образів персонажів, образів природи, образу автору тощо.

Проблема створення образу персонажу, його мовленнєвого портрету розв'язується як лінгвістами, так і літературознавцями. У сучасних публікаціях висвітлюються питання, стосовні загальних проблем портретування у творі літератури, мовного та мовленнєвого портретів, визначення місця мовленнєвої характеристики персонажу в художньому тексті та ін. Ю. Гурбик визначає сутність і зміст поняття «мовна характеристика» як стилістичного засобу створення образів персонажів [1]. У статті колективу авторів (Т. Цепенюк, І. Ваврів, І. А. Дзюбановська) висвітлюється питання відтворення цільовою мовою особливостей мовленнєвого портрета персонажа художнього твору як складового компонента і однієї з визначальних рис його мовної особистості [6]. Дослідники звертають увагу й на вивчення особливостей створення мовних портретів у творах як вітчизняних, так і зарубіжних письменників. У статті О. Штонь схарактеризовані лінгвостилістичні засоби мовних портретів у прозі Василя Слапчука [7]; С. Локайчук описано мовний портрет Слути з Добромиля за однойменним романом Галини Пагутяк [2]. У низці публікацій аналізуються мовленнєві портрети людей з особливими потребами. Д. Поздняков схарактеризував особливості вербалізації концепту INSANITY в художньому тексті на матеріалі сучасних романів американських і британських письменників [3]. О. Сеньків та Л. Петриця на прикладі творів Денієла Кіза «Квіти для Елджернона» та Вінстона Грума «Форест Гамп» склали мовленнєвий портрет героя з особливими потребами [5].

Отже, підкреслюють науковці, відтворення в тексті художнього твору мовленнєвого портрету персонажа – складне мистецьке завдання, особливо це стосується героїв, які мають ті чи ті інтелектуальні порушення та мовленнєві розлади, тобто страждають на афазію. Письменнику необхідно детально та достовірно описати певні прояви афатичних синдромів у персонажа, врахувати як мовні порушення, так і психопатологічні вияви, що суттєво впливають на структуру та зміст тексту.

Вивчення способів створення мовленнєвого персонажа з психічними розладами в художньому творі дає змогу розглянути не тільки механізми формування художніх образів у тексті, але й способи та засоби їх відтворення у мовленнєвих портретах персонажів для подальшого психолінгвістичного дослідження.

Мета статті – визначити та схарактеризувати особливості застосування мовних засобів у створенні образу персонажа з порушеннями інтелекту в романі Д. Кіза «Квіти для Елджернона» (D. Keyes «Flowers for Algernon»).

Денієл Кіз (Daniel Keyes; 1927–2014) – видатний американський письменник, філолог, автор десяти романів і декількох десятків оповідань, серед них близько десяти належать до науково-фантастичного жанру. У літературній світ Д. Кіз увійшов із оповіданням «Квіти для Елджернона» (1959). За це оповідання автор у 1960 р. отримав престижну літературну премію Г'юго.

У 1966 р. Д. Кіз написав роман із такою самою назвою, за який його було нагороджено премією Неб'юла. Цей твір був високо оцінений як читачами, так і критикою; його було перекладено понад тридцятьма мовами, а також екранізовано (1968 р. – кіноадаптація «Чарлі» (Charly), продюсер і режисер Ральф Нельсон; виконавець головної ролі Кліф Робертсон – лауреат «Оскара» за найкращу чоловічу роль; сценарист Стірлінг Сілліфант отримав «Золотий глобус» за найкращий сценарій).

«Квіти для Елджернона» [8] – це зворушлива історія про недоумкуватого Чарлі Гордона, інтелект якого у результаті наукового експерименту було доведено до ступеню геніальності, а потім позитивний прогрес було втрачено – розумові здібності персонажа стрімко повернулися до попереднього рівня. У 1960-ті роки сюжет роману здавався фантастичним, але сьогодні є практично реальним. У зв'язку з науковими відкриттями в галузі генної інженерії та клонуванні, поставлені в творі морально-етичні питання стають актуальними та потребують нових шляхів їх розв'язання.

У романі образ Чарлі Гордона змальовано через його мовленнєвий портрет, зафіксований у звітах – щоденнику його спостережень як пацієнта психіатричної клініки. Персонаж мав певні порушення інтелекту, що суттєво вплинуло на якісні показники всієї психіки, всієї особистості загалом. За такої антипатії психічного розвитку, страждає інтелект, емоції, мовлення, воля, поведінка, фізичний розвиток людини. Специфічними рисами мовленнєвого портрету таких пацієнтів, як Чарлі, є, з одного боку, обмеженість розуміння зверненого мовлення, прив'язування до певної ситуації, а з другого – відірваність мовлення від діяльності. Тобто коли мовлення повинно бути засобом спілкування, позначення, пізнання, знаряддям мислення, воно залишається у нерозвиненому стані: обмежений словниковий запас; ситуативне значення слова; утруднення правильного засвоєння значень слів, їх семантики; короткі, бідні та аграматичні

висловлювання тощо. Недостатній розвиток мовлення та конкретність мислення у людей із порушеннями інтелекту взаємопов'язані та взаємозумовлені: виникають як наслідки порушень нервової системи; недорозвиток мовлення впливає на подальший розумовий розвиток; утрудненість узагальнень заважає засвоєнню нових слів (значень слів) і формуванню мовлення загалом.

Підкреслимо, що в романі мовленнєвий портрет головного героя представлено, передусім, у його писемній формі – через його записи-звіти. Основним засобом, який використав Д. Кіз, стало відтворення дисграфії – часткового специфічного порушення процесу письма.

Отже, схарактеризуємо більш детально мовні засоби, які застосував письменник для створення мовленнєвого портрету свого персонажу.

Одним із основних графіко-фонетичних стилістичних засобів мовленнєвої характеристики персонажа з порушеннями інтелекту в тексті є графон, тобто графічна фіксація індивідуальних особливостей вимови мовця. Графон активно використовується у звітах персонажу від третього березня до сьомого квітня включно. Наступне застосування графона спостерігається у кінці твору – другого листопада. За допомогою цього прийому імітується дисграфія персонажа. Автор роману використовує різноманітні графічні дисграфії, характеризуючи писемне мовлення персонажу, а саме: 1) пропуски букв у слові: *rite (write), no (know), becaus (because), bred (bread), shud (should), evrything (everything), yrs trully (yours trully)*; 2) перестановки букв і складів: *mabye (maybe), frist (first), onley (only), littel (little)*; 3) вставки букв або складів: *compushishens (compositions)*; 4) заміни та змішування букв, що позначають близькі за звучанням звуки: *remembir (remember), happins (happends), importint (important), werk (work), dollers (dollars), yeres (years), perfesser (professor)*; 5) злиття слів: *dint (didn't), alot (a lot)*; 6) аграматизми: *it dont (it doesn't), I dont drawer so good (I don't draw so good)*.

У тексті: *I had a test today. I think I faled it and I think mabye now they wont use me. What happind is I went to Prof Nemurs office on my lunch time like they said and his secertery took me to a place that said psych dept on the door with a long hall and alot of littel rooms with onley a desk and chares*. У цьому прикладі наявні такі прикмети дисграфії, як-от: пропуск букв у слові *faled* (правильно *failed*); перестановка букв у слові *mabye* (правильно *maybe*); злите написання слів *wont, alot* (правильно *won't, a lot*); заміни та змішування букв у слові *happind* (правильно *happened*); відсутність пунктуації у словосполученні *Prof Nemurs* (правильно *Prof. Nemur's*); вставки букв у слові *onley* (правильно *only*); пропуск і вставка букв у слові *chares* (правильно *chairs*).

Зауважимо, що подібні помилки в писемному мовленні персонажа Чарлі Гордона поступово зменшуються після операції та практично зникають, але у кінці твору вони знову з'являються – хвороба повертається. Таким чином, за допомогою графона показуються перебіг змін у психічному стані персонажа.

Письменник використовує також і такий графічний засіб створення образу персонажу з порушеннями інтелекту, як капіталізація. Досить часто Чарлі Гордон використовує слова, значення яких не знає, передусім терміни, які у тексті виділяє за допомогою великих літер, курсиву: *THEMATIC APPERCEPTON TEST. I dont know the frist 2 werds but I know what test means; He said I had a good motor-vation. I never even knowed I had that*.

За допомогою графічних стилістичних засобів Д. Кіз змальовує особливості змін в інтелекті Чарлі Гордона до і після операції. Після операції поступово інтелект персонажу досягає норми, потім значно перевищує середньо статистичний IQ, що, безумовно, відображається й в мовленні. В одному з епізодів Чарлі переказує діалог з учителем Уінслоу, який страждає на заїкання, що свідчить про прогрес у вмінні передавати чуже мовлення. Чарлі Гордон оформлює свої думки пунктуаційно правильно, навіть тоді, коли передає мовлення вчителя, використовує стилістичний прийом звукопису, який відтворює фонетичний склад висловлювання відповідно до картини зображення: *Well, if he b-buys it, he's g-got to t-take us with it. And he's g-got to get us some more w-wood to w-work with*.

Іншим доказом прогресу психічного стану Чарлі є поява в його записах таких фонетичних стилістичних засобів, як алітерація та асонанс, у характерологічних функціях. Наприклад, персонаж згадує вірш із дитинства:

As I walked, the ridiculous words drummed themselves into my head over and over again, rising to the rhythm of a buzzing noise:

Three blind mice...three blind mice, See how they run! See how they run!

They all run after the farmer's wife, She cut off their tails with a carving

knife, Did you ever see such a sight in your life, As three... blind .. mice?

У реченні, що передує віршу, наявна алітерація звуків [r], [z], повтор складу *over*. Це свідчить про прагнення персонажа до милозвучності свого мовлення.

У вірші є алітерація звуку [s], асонанс звуків [ai], [ʌ], [a:], лексичний повтор: *Three blind mice, See how they run!, they*.

Словниковий запас Чарлі Гордона поступово збільшується, що позначається й на характері мовлення, його виразності, експресивності, з'являються й нові стилістичні засоби, які він застосовує в своїх записах, передаючи чуже мовлення – розмови інших персонажів роману. Спочатку Чарлі це робить невміло, ігноруючи правила правопису, досить часто передає основну сутність висловлювання, а іноді й викривлюючи її. На цьому етапі в мовленні Чарлі Гордона з'являються слова як зниженого стилістичного

забарвлення, передусім сленгові або вульгарні (*C'mere. We won't hurtya; Those lousy patent locks are a pain in the ass*), так і високого, книжкового, найчастіше терміни: *His article attacks Tanida's theory of enzyme fusion-theconcept of changing the chemical structure of the enzyme blocking the step inthe metabolic pathway*. Однак, у кінці твору мовлення персонажу спрощується, стилістично забарвленні слова зникають із вживаної Чарлі лексики.

Важливим засобом створення мовленнєвого портрету персонажу із інтелектуальними порушеннями є вживання різноманітних тропів. Чарлі – людина з певними проблемами в інтелектуальному розвитку, тому використовує найчастіше порівняння, але від того, що його картина світу, в тому числі й мовна, не є до кінця сформованою, деякі речі, навіть найпростіші, набувають у його свідомості викривленого вигляду. З урахуванням дисграфічної форми написання, висловлювання в його записах взагалі втрачають усякий смисл: *He had a wite coat like a docter but I dont think. he was no docter because he dint tell me to opin my mouth and say ah*.

У певний час покращення психічного здоров'я Чарлі теж використовує порівняння, але більш вдумливо, тобто їх форма відповідає змісту висловлювання: *I remember that she was always fluttering like a big, white bird-around my father, and he too heavy and tired to escape her pecking*. У мовленні персонажу з'являються випадки застосування метафоричних висловлювань: *Then I saw the look on Joe's face and it gave me a funny feeling in my stomach; So we talked about it and I got a funny feeling while I was talking*.

Ефективними засобами створення мовленнєвого портрету персонажа з інтелектуальним розладом у його прогресивній динаміці є синтаксичні (лексичні повтори, паралельні конструкції, номінативні речення, окличні речення тощо). Наприклад: *I dont no why but he says its importint so they will see if they can use me. I hope they use me becaus Miss Kinnian says mabye they can make me smart. I want to be smart* (лексичний повтор); *I think I faled it and I think mabye now they wont use me; You want these back, don't you? You want me out of here so you can come back and take over where you left off* (паралельні конструкції); *Bright neon lights. Christmas trees and sidewalk peddlers. People bundled in coats with collars up and scarves around their necks* (номінативні речення); *Pictures! Hidden in the inkblots! Last time you told me that everyone could see them and you wanted me to find them too* (окличні номінативні речення); *When the haircut, shave, sun treatment, and the rest were over, I sat in the chair limply, feeling light, and slick, and clean, and Matt whisked the neckcloth off and offered me a second mirror to see the reflection of theback of my head* (перелічення); *At that*

moment, I sensed that Rose, who had been sitting in the corner quietly, was staring at us (дистантність); *And Alice is a person too-a woman, not a goddess – and I'm taking her to the concert tomorrow night; You used to be a good, dependable man – ordinary, not too bright maybe, but honest-and who knows what you done to yourself to get so smart all of a sudden* (відокремленість); *It's your body and your brain-and your life, even though you weren't able to make much use of it* (полісиндетон); «*Charlie, I-» / - Don't talk I snapped!* (апозіопезис – умовчання) та ін.

У характерологічній функції застосовуються риторичні питання: *Who's to say that my light is better than your darkness? Who's to say death is better than your darkness? Who am I to say?* Найчастіше ці питання задає сам Чарлі або «інший Чарлі», який виходить із підсвідомості героя, коли він знаходиться під впливом алкогольних напоїв.

Досить часто в мовленнєвому портреті Чарлі різні засоби комбінуються: *He tries to know what it is but all he can remember is their dirt and piss all over his clothes, and Uncle Herman shouting when he came home all covered with filth, and how Uncle Herman ran out with a hammer*. У цьому прикладі поєднано використання підсилювальної конструкції та анафори.

Д. Кіз об'ємно змальовує головного героя свого роману, застосовуючи різноманітні прийоми та засоби. Важливу роль у цьому відіграють самохарактеристика персонажа та взаємні характеристики персонажів. Покажемо різнобічність образу Чарлі Гордона за допомогою його ставлення до таких ключових сфер життя, як знання, любов, дружба.

Так, слово «know» («знати») є ключовим в тексті роману, тому що важливою темою твору є пізнання. Особливо часто воно зустрічається в мовленні Чарлі. Уже в першому записі персонаж стверджує, що хоче стати розумнішим, його мотивація не стає більш слабкою, незважаючи на невдачі, які спіткають його при виконанні запропонованих тестів і завдань. Після операції під час інтенсивного навчання з міс Кініан, коли зникає більшість орфографічних помилок, він говорить про себе: *What a dope I am! I didn't even understand what she was talking about. I read the grammar book last night and it explains the whole thing*. Поступово у Чарлі змінюється відношення до науки та до людей цієї галузі діяльності. Спочатку він заздрить студентам і намагається їх наслідувати: ходить з підручниками, починає палити люльку, щоб здаватися старшим. Його хвилюють розмови студентів, він хоче сидіти з ними в кав'ярні та розмовляти про різні речі – про політику, поезію, твори Шекспіра тощо: *This was what I wanted to do-go to college and hear people talk about important things*.

Через деякий час його мрії втілюються, більш того – він стає студентом, а потім університетська бібліотека стає його другим домом. У нього з'являється окремий кабінет, де він може працювати. За секунду Чарлі встигає прочитати

цілу сторінку; коли він читає, швидко перегортує сторінки книжки, біля нього завжди збираються зацікавлені глядачі-студенти. Більш за все Чарлі цікавлять такі науки, як: етимологія давніх мов, новітні роботи з варіаційного обчислення та історія Індії. Якщо раніше він не розумів найпростіших речей, то тепер зробив відкриття: між не зіставними на перший погляд речами існують глибокі зв'язки. Герой вийшов на новий рівень і його ставлення до студентів та їх наукових суперечок кардинально змінилось: *I find no pleasure in discussing ideas any more on such an elementary level. People resent being shown that they don't approach the complexities of the problem they don't know what exists beyond the surface ripples. It's just as bad on a higher level, and I've given up any attempt to discuss these things with the professors at Beekman.*

Чарлі почав критично оцінювати професорів за вузькість їхніх наукових поглядів і сфер діяльності, недостатність знань: *How different they seem to be now. And how foolish I was ever to have thought that professors were intellectual giants. They're people-and afraid the rest of the world will find out.*

Але люди, які оточують Чарлі, по-різному ставляться до його прогресу: хтось радіє, хтось зневажає. Сестра Хільда розглядає операцію як щось заборонене, а її наслідки – як божу волю: *And she said mabey they got no rite to make me smart because if god wantid me no be smart he would have made me born that way. And what about Adem and Eev and the sin with the tree of nowlege and eating the appel and the fall.*

Однією з найбільш близьких людей до Чарлі стає його вчителька міс Кінніан, яка розуміє, що з часом він дедалі більше буде пізнавати світ, усвідомлювати його: *Miss Kinnian says Im learning fast. She read some of my progress reports and she looked at me kind of funny. She says Im a fine person and I'll show them all.* Але швидкий прогрес в інтелектуальному розвитку Чарлі почав її непокоїти – у ньому з'явилися егоїстичність, самовдоволеність, пиха, зверхність до інших: *I don't know... a warmth, an openness, a kindness that made everyone like you and like to have you around. Now, with all your intelligence and knowledge, there are differences that...*

Саме про цей аспект особистості Чарлі говорить і професор Немур: *This experiment was calculated to raise your intelligence, not to make you popular. We had no control over what happened to your personality, and you've developed from a likeable, retarded young man into an arrogant, self-centered, antisocial bastard.*

Мати Чарлі Гордона, яка страждала на психічний розлад, після 15 років розлуки кидається на нього з ножом: *Dirty mind! You don't belong with normal people.* Для неї він назавжди залишився маленьким хлопчиком, якого вона втратила: *I had a boy. So brilliant that*

all the other mothers were jealous of him. And they put the evil eye on him. They called it the IQ but it was the evil-IQ He would have been a great man, if not for that. He was really very bright exceptional, they said. He could have been a genius.

Перед Чарлі Гордоном постають певні морально-етичні питання, які він не може вирішити, серед них: що є дружба, яким чином зрозуміти, як люди відносяться до тебе, що є кохання тощо. Чарлі спочатку всіх людей, які його оточують, вважає друзями, не розуміє, що над ним насміхаються та зло поводяться, тому що він не такий, як усі інші. Порівняємо зміни у його ставленні до людей загалом і друзів зокрема: *I said that all my friends are smart people and their good. They like me and they never did anything that wasnt nice. – It's because I'm so dumb and I don't even know when I'm doing something dumb. People think it's funny when a dumb person can't do things the same way they can.*

Емоційне зростання Чарлі Гордона показано також через його спробу кохання. Герой поступово змінює ставлення до своєї вчительки, звертає увагу на її зовнішність: *Why haven't I ever noticed how beautiful Alice Kinnian is? She has pigeon-soft brown eyes and feathery brown hair down to the hollow of her neck. When she smiles, her full lips look as if she's pouting;* починає думати про те, як потрібно поводитися з жінками: *How does a person go about learning how to act toward another person? How does a man learn how to behave toward a woman.*

Учителька Аліса Кінніан розуміє свою відповідальність у цій ситуації: перед нею не доросла людина, а людина на початку свого інтелектуального та емоційного розвитку, тому вона не може йти за почуттями, навіть, якщо вони й взаємні: *Already, you've gone beyond my intellectual reach. In a few months or even weeks, you'll be a different person. When you mature intellectually, we may not be able to communicate. When you mature emotionally, you may not even want me. I've got to think of myself too, Charlie. Let's wait and see. Be patient.*

Зміни в інтелектуальному розвитку Чарлі Гордона зумовили зміни на всіх рівнях його особистості – мовленнєвому, фізичному, морально-етичному, емоційному. Підкреслимо, що ці зміни відбувалися нерівномірно: якщо мовленнєвий розвиток відбувався стрімко за рахунок читання і навчання, то емоційне та духовне зростання досить повільно – недостатність емоційного та морального досвіду уповільнювали цей процес. На жаль, експеримент над зміненням інтелекту Чарлі Гордона загалом не вдався – пацієнт досить швидко повернувся до свого первісного психічного стану – він так і залишився людиною з порушеннями інтелекту.

У досліджуваному романі показано еволюцію особистості людини: у результаті наукового експерименту (хірургічної операції) пацієнт із низьким рівнем інтелектуального розвитку перетворюється практично на генія. Але утручання в мозок персонажа дає лише тимчасове поліпшення – швидкий прогрес змінюється деградацією.

Зміни в інтелектуальному розвитку Чарлі Гордона показано через його мовленнєвий портрет – важливіший засіб розкриття образу персонажа та його внутрішнього світу. Мовленнєвий портрет розуміємо як художню структуру відтворення індивідуальних особливостей зовнішнього та внутрішнього мовлення персонажа, відповідних до його характеру, психічного, вікового та фізіологічного розвитку, зумовлених психологічними, культурними, життєвими обставинами його життя, тією життєвою ситуацією, в якій він знаходиться. Зображення образу персонажа в творі літератури передбачає наділення його мовленням відповідно до всіх чинників, які впливають на перебіг мовлення, його якісну та кількісну характеристику (особистісні, психічні, психологічні, вікові, соціальні, національні, регіональні тощо).

Аналіз тексту роману Д. Кіза показав, що письменник змальовує персонаж у динаміці, що знаходить своє відбиття і в його мовленнєвому портреті. Шлях Чарлі Гордона від людини з порушенням інтелекту до інтелектуального генія та в зворотному порядку показано у його звітах-записах, у яких послідовно відтворено всі події, які з ним відбулися, описано людей, з яким йому довелося спілкуватися, тобто його світобачення та світовідчуття. За допомогою різноманітних мовних засобів автору вдалося відтворити всі зміни, які відбувалися у психіці та інтелектуальному розвитку героя. Використання графону, звукопису, капіталізації та інших графіко-фонетичних засобів допомогло показати, як змінюється інтелект Чарлі: спочатку

велика кількість орфографічних, пунктуаційних, графічних помилок, зменшення їх кількості після операції, навіть їх зникнення у процесі підвищення IQ, потім поступове повернення до ознак дисграфії. З метою динамічного зображення мовленнєвого портрету персонажа письменник використовує і лексичні, і синтаксичні засоби: розширення та зменшення лексичного запасу, уживання в мовленні термінів, жаргонізмів, вульгаризмів, розуміння значення слів і зворотів; уживання різних синтаксичних конструкцій (лексичні повтори, паралелізм – у мовленні людини з порушеннями інтелекту; номінативні речення, інверсія, дистантність, риторичні питання – у мовленні інтелектуала).

Було виявлено, що для створення образу персонажа з порушеннями інтелекту Д. Кіз обрав лише декілька мовних засобів (графон, капіталізація, лексичні повтори), за допомогою яких і було відтворено мовлення людини з дисграфією, а для зображення Чарлі-інтелектуала були використані більш різноманітні мовні засоби (звукопис, інверсія, метафори). Навмисний добір мовних засобів допоміг створити контрастні образи персонажа: Чарлі як людина з порушеннями інтелекту та Чарлі як людина з високим IQ.

Отже, різні, навіть контрастні мовленнєві портрети персонажа мають особливу виразність, адресність та допомагають Д. Кізу створити об'ємний, багатогранний образ головного героя.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо перекладацький аналіз творів письменника та їх українських перекладів з урахуванням методів і прийомів психолінгвістичного дослідження.

Список використаної літератури

1. Гурбик Ю. Сутність та зміст поняття «Мовна характеристика», як стилістичний засіб створення образів персонажів. *Сучасний рух науки*, 4–5 квітня 2019. Дніпро, 2019. С. 286–290.
2. Локайчук С. Мовний портрет Слуги з Добромила за однойменним романом Галини Пагутяк. *Лінгвістичні студії*. Грудень. 2019. Вип. 11. С. 89–99. DOI: <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-89-99>.
3. Поздняков Д. О. Мовленнєвий портрет божевільного у художньому тексті. *Записки з романо-германської філології*. 2019. № 2 (43). С. 231–237. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186251](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186251)
4. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Сост., вступ. ст., коммент. А. Б. Муратова. Москва: Высшая школа, 1990. 344 с.
5. Сеньків О. М., Петриця Л. І. Мовленнєвий портрет героя з особливими потребами (на прикладі творів Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» та Вінстона Грума «Форест Гамп»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Германські мови. 2020. Том 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 239–242. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/41>
6. Цепенюк Т. О., Ваврів І. Я., Дзюбановська І. А. В. Мовленнєвий портрет персонажа художнього твору в оригіналі і перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 49. Том 2. С. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.41>
7. Шгонь О. Лінгвістичні особливості мовних портретів у прозі Василя Слапчука. *Studia methodologica*. 2020. № 50. С. 122–129. DOI: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.10>
8. Keyes D. Flowers for Algernon. URL: <https://www.sdfo.org/gj/stories/flowersforalgernon.pdf>

Надійшла до редакції 12 березня 2024 р.

Прийнята до друку 15 квітня 2024 р.

References

1. Hurbyk, Yu. Yu. (2019). The essence and meaning of the concept of "linguistic characteristic" as a stylistic means of creating character images. *Modern movement of science*, April 4–5. Dnipro. Pp. 286–290.
2. Lokaychuk, S. (2019). Language portrait of the Servant from Dobromil based on the novel of the same name by Halyna Pagutyak. *Linguistic studies*, No. 11. Dec. Pp. 89–99. DOI: <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-89-99>
3. Pozdnyakov, D. O. (2019). Speech portrait of a madman in a literary text. *Notes on Romano-Germanic philology*. No. 2 (43). Pp. 231–237. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186251](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186251)
4. Potebnya, A. A. (1990). *Theoretical poetics / Comp., intro. Art., comment. A. B. Muratova*. M.: Higher School. 344 p.
5. Senkiv, O. M., Petrytsia, L. I. (2020). Speech portrait of a hero with special needs (on the example of the works of Daniel Keyes «Flowers for Algernon» and Winston Groom «Forest Gump»). *Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi*. Series: Philology. Social communications. Germanic languages. Volume 31 (70). No. 2. Part 2. Pp. 239–242. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/41>
6. Tsepenyuk, T. O., Vavriv, I. Ya., Dzyubanovska, I. A. V. (2021). Speech portrait of the character of the artistic work in the original and translation. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Ser.: Philology. No. 49. Volume 2. Pp. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.41>
7. Shton, O. (2020). Linguistic features of language portraits in the prose of Vasyl Slapchuk. *Studia methodologica*. No. 50. Pp. 122–129. DOI: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.10>
8. Keyes D. Flowers for Algernon. URL: <https://www.sdfo.org/gi/stories/flowersforalgernon.pdf>

Submitted March 12, 2024.

Accepted April 15, 2024.

Olga Kanevska, PhD, Associate Professor of the Department of Translation and Slavic Philology, Kryvyi Rih State Pedagogical University (Universytetskyi Ave. 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine); e-mail: o.b.kanevska@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1703-7929>

Iryna Klymenko, PhD, Associate Professor of the Department of English Philology, Kryvyi Rih State Pedagogical University (Universytetskyi Ave. 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine); e-mail: imklimen@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5557-0412>

Linguistic means of creating an image of a person with intellectual disabilities in D. Keyes's novel «Flowers for Algernon»

Reproducing the speech portrait of a character in the text of a literary work is a difficult artistic task, especially for characters who have certain intellectual impairments and speech disorders, i.e. suffer from aphasia. The writer gives an authentic and detailed description of certain manifestations of aphatic syndromes in the character taking into account both language disorders and psychopathological manifestations that significantly affect the structure and content of the text.

The article defines and characterizes the peculiarities of the use of language means in creating the image of a character with intellectual disabilities in the novel. The novel under study shows the evolution of the character's personality: as a result of a scientific experiment (surgical operation), a patient with low level of intellectual development turns practically into a genius. But interfering with the character's brain gives only a temporary improvement — rapid progress is replaced by degradation.

The changes in Charlie Gordon's intellectual development are shown through his speech portrait — an important means of revealing the image of the character and his inner world. The depiction of the image of a character in a literary work involves giving him speech abilities in accordance with all factors that affect the course of speech, its qualitative and quantitative characteristics (personal, mental, psychological, age, social, national, regional).

The analysis of the novel by D. Keys shows that the writer portrays the character in dynamics, which is also reflected in his speech portrait. Charlie Gordon's path from a person with intellectual disability to an intellectual genius and vice versa is shown in his reports-records, in which all that happened to him is successively reproduced, and the people he had to communicate with, his worldview and his perception of the world are described.

In order to create the image of a character with intellectual disabilities, D. Keyes chose only a few linguistic means (graphon, capitalization, lexical repetitions) to reproduce the speech of such a person, with a wider range of such means for the image of Charlie the intellectual. The deliberate selection of linguistic means helped to create contrasting images of Charlie as a person with intellectual disabilities and Charlie as a person with a high IQ.

Contrasting speech portraits of the character involves a special expressiveness, addressability and helps D. Keys to create a three-dimensional, multifaceted image.

Key words: speech portrait, language means, image of a character, image of a person with an intellectual disability, D. Keyes, the novel "Flowers for Algernon".
